

KADOC- nieuwsbrief

2010/5

Studiedag plannencollecties en presentatie LIAS

Op vrijdag 22 oktober organiseert KADOC in Leuven een studiedag over de tekeningen- en plannencollecties van de Sint-Lucasschool Gent en van het glazeniersatelier Capronnier. De geautomatiseerde ontsluiting van beide verzamelingen werd onlangs afgerond. KADOC-medewerkers zullen ingaan op diverse aspecten van de beschrijving, de ordening, de ontsluiting en de bewaring van die bestanden, evenals op hun inhoud en hun historisch belang. Een panel van deskundigen zal voor elk van beide verzamelingen o.a. blijven stilstaan bij hun potentieel op het vlak van het kunsthistorisch onderzoek, de restauratiepraktijk en de monumentenzorg.

Ook op 22 oktober en aansluitend bij deze studiedag zal LIAS, het Leuvens Integraal Archiveringssysteem, voor de eerste maal aan een ruimer publiek worden gepresenteerd. LIAS is een samenwerkingverband van de K.U.Leuven tussen de Faculteit Godgeleerdheid, ICTS, KADOC, LIBIS, het Universiteitsarchief en de Universiteitsbibliotheek. Het biedt een geautomatiseerd en gestandaardiseerd beschrijvingssysteem van digitale en niet-digitale archiefbestanddelen (ScopeArchive) in combinatie met de uitbating van een digitaal depot (Digitool). Dat laatste zorgt voor de duurzame en beveiligde bewaring van digitale objecten, waarbij de authenticiteit, integriteit en uniciteit worden gegarandeerd en bovendien de onderlinge samenhang en structuur worden gevrijwaard.

In bijgevoegde folder vindt u het programma en het inschrijvingsformulier.

Inhoud / 2 Studiedag plannencollecties en presentatie LIAS / 4 Vlamingen zoeken geluk in Wallonië. Publicatie- en tentoonstellingsproject / 8 De ideale man? De verering en voorstelling van Sint-Jozef / 13 Religieonderzoek tijdens de modernistische crisis. Franz Cumont en religiewetenschap / 17 Getuigen van een missie. Foto's uit Congo / 20 Congo en religie. Internationaal colloquium

*Cover: Paters van Mill-Hill,
Basankusu, 1926.
Blz. 3: Advertenties uit
De Vlaming in 't Walenland
(1913).*

Bakkerij A. MICHAUX

Fagnard straat, CHARLEROI

KNEIPBROODEN

PISTOLETS EN VLADEN

MEN BRENGT TEN HUIZE

Het vermaardste bier wordt
verkocht door het

Huis Karel CORVELYN

CHARLEROI, Nieuwstraat, 48. Tél 290

Bureel en Magazijn,

45, rue du Cavalier

Jack-Op, Stout, Blond zonder weerga,
Geuze, enz.

Men breng ter woning

Vlamingen die te Charleroi
komt ga bij

Gust Veldeman

OP DE PLACE DU MANÈGE, 25

een lekker glas

— LEUVENSCHEN BRUINEN —

of een smakelijke pint

DIESTERSCH drinken

Levert ook aan de kerbergiers

PAQUET-RICHIR

AVENUE DE WATERLOO, N° 53

CHARLEROI

Gemaakte Hemden, Bloesjes, Kielen bijzonder geschikt voor werklieden
— Sterk en goedkoop —

Pour encadrer vos portraits, gravures, peintures etc., allez en confiance chez

OSCAR HIERNAUX

COIN DE LA RUE DE L'ÉGALITÉ, 110, CHARLEROI-NORD

Fabrique de CADRES et passe-partout.

Magasin de GLACES encadrées ou non.

Verres à vitres et mastic pour vitriers, moulures pour encadreurs et cijmaises pour peintres

Travail soigné. Fourniture immédiate. — TÉLÉPHONE 62

VLAAMSCH APOTHEEK VAN

Frans RIGAUX

Groote Straat, 560

MONTIGNY-S-S. NEUVILLE

Borst en hoestpillen tegen verkoudheid
1 fr. de doos.

Allerbeste remedie tegen den lintworm
prijs 3 fr.

Allerbeste remediën tegen alle ziekten

Gareelmakerij van 't Centrum

Fabriek van alle soorten van paardetuig

Zadels - Voorwerpen uit Spansch leder

Artikels voor jagers en reizigers

EMILE SACRÉ

Rue Neuve, 81, — Rue du Cavalier, 14

CHARLEROI

Leren zakjes voor dames - beurzen

Cigaren kokers - brievenasschen

Foto van het gouden huwelijksjubileum van Marinus Vertenten en zijn echtgenote in augustus 1929.

Ze waren afkomstig uit Hamme en woonden nu in Gilly. Beiden waren lid van het Werk der Vlamingen. [KADOC, Archief van de Vlaamse minderbroeders]

Vlamingen zoeken geluk in Wallonië

Publicatie- en tentoonstellingsproject

Roeland Hermans

Haar grootvader sprak altijd van “mon pays” als hij het over het Vlaanderen van zijn jeugd had. Hij woonde nu in Wallonië, waar hij in de mijnen had gewerkt en zijn dochter was geboren. Samen met haar grootvader bezocht de kleindochter voor het eerst ‘zijn land’. Jaren later herinnert Yolande nog altijd haar kinderlijke teleurstelling toen ze merkte dat de mensen er met hetzelfde geld betaalden als in Wallonië.

Ongetwijfeld zijn er nog families in Wallonië waar tijdens feesten anekdotes over de Vlaamse afkomst van een (over)grootmoeder of -vader worden opgerakeld. In de negentiende en ook in de twintigste eeuw ruilden heel wat Vlamingen, zowel industriearbeiders als landbouwers, om sociaaleconomische redenen hun geboortegrond voor Wallonië. Ze namen afscheid en zetten hun leven ginder voort. Over die binnenlandse migratie bereidt KADOC een boek en verschillende tentoonstellingen voor en dat binnen het kader van het Museum van de Vlaamse Sociale Strijd, een initiatief van de provincie Oost-Vlaanderen.

Vertrekken, aan- komen en blijven

“Want ginder kon onze honger zich niet meer verzadigen aan de opbrengst van het land (...); we waren met te vele monden geworden en opeenkijkend zaten we te verhongeren.” In het kortverhaal *De Avond* (1905) beschrijft Gustaaf Vermeersch de aankomst van een groepje Vlamingen in de Waalse mijnregio. Ze waren vertrokken om de armoede op het Vlaamse platteland te ontvluchten. En dat was geen fictie in de negentiende en de vroege twintigste eeuw. Achtereenvolgende landbouwcrisisen en de ineenstorting van de huisnijverheid verpauperden Vlaanderen en maakten het tot een regio van emigranten. Sommigen zochten hun geluk over zee en scheepten in voor Canada, de Verenigde Staten of Argentinië; anderen bleven dichterbij huis en bouwden een nieuw leven op in Frankrijk of in Wallonië.

De aantrekkingskracht van het industriële Wallonië was groot. De steenkoolmijnen, de glasfabrieken en de metaalnijverheid in en rond steden als La Louvière, Charleroi en Luik boden Vlaamse arbeiders een inkomen en herstelden hen dus in hun waardigheid als kostwinner. Sommigen werkten er als dagloner en keerden na enkele weken of maanden terug naar huis. Dat bestaan als ‘logeur’ was vaak slechts de voorbode van een definitieve verhuis naar Wallonië, waarbij vrouw en kinderen, en soms ook andere familieleden, meekwamen. Aangestoken door de verhalen van familie of dorpsgenoten, of ‘verleid’ na een rekruteringscampagne met de belofte van een regelmatig inkomen waagden anderen onmiddellijk de grote stap naar het ‘zwarte land’.

De Vlamingen vestigden zich doorgaans in elkaars buurt, waardoor er ‘Vlaamse’ wijken ontstonden, zoals Pierreuse (Luik) en Bas-Hocquet (La Louvière). Het bekendste voorbeeld is ongetwijfeld Gilly, vandaag een deelgemeente van Charleroi, waar veel Zelenaren een nieuwe thuis vonden. De plaatselijke zusterschool telde in 1932 blijkbaar 44 leerlingen van Vlaamse afkomst tegen 42 van Waalse. Diezelfde wijken doken van tijd tot tijd op in de Waalse krantenkolommen. De Vlamingen hadden immers een kwalijke reputatie, gekruid met nachtlawaai, drankmisbruik en baldadigheden. Die stereotypering gaat terug tot de beginjaren van de Vlaamse emigratie, toen logeurs ver van

huis de teugels vierden. Het is maar één voorbeeld van de beeldvorming van de Vlaamse arbeider in de Waalse populaire cultuur, die nadien andere migranten te buurt viel en universeel lijkt voor de affectieve relatie van 'autochtonen' met nieuwkomers.

De definitieve vestiging van Vlaamse families in Wallonië leidde tot het ontstaan van een Vlaams verenigingsleven, verdeeld langs ideologische lijnen. Ontspannings- en cultuurverenigingen bestonden er naast vakorganisaties, sociale initiatieven en soms ook politieke formaties. Ten dele was het een afspiegeling van het organisatieleven in Vlaanderen, met lokale afdelingen van onder andere het Willemsfonds en het Davidsfonds. Toch mag de impact daarvan niet worden overschat. Veel van die verenigingen kenden slechts een kortstondig bestaan en mobiliseerden geenszins alle ingeweken Vlamingen.

Het Werk der Vlamingen, met zijn tientallen lokale afdelingen, was daarentegen een bijzonder antwoord op de Vlaamse migratie naar Wallonië. Om de Vlamingen te behoeven voor de socialistische verleidingen in hun nieuwe omgeving organiseerden onder anderen redemptoristen en minderbroeders, vooral tijdens het interbellum, tal van initiatieven (bibliotheken, toneelverenigingen, processies ...) die 'Vlaams' en 'katholiek' moesten verankeren als bouwstenen van de identiteit van de inwijkelingen. Een eigen tijdschrift, *De Vlaamsche Volksstem*, zette vanaf 1921 dat doel kracht bij. Eerder verschenen er trouwens ook al dag- en weekbladen voor de Vlamingen - zij het vaak erg efemeer: *Echo uit het Walenland* (1901), *De Vlaamsche werkmán in het Walenland* (1902) en *De Vlaming in 't Walenland* (1913-1914).

De toegenomen tewerkstellingskansen in Vlaanderen, de verbeterde transportmogelijkheden en de veroudering van de Waalse industrie deden de Vlaamse migratie naar de industriële bekkens in Wallonië na de Tweede Wereldoorlog afnemen. In diezelfde periode tekenden de contouren van een nieuwe emigratie zich evenwel duidelijker af. Al in de jaren 1930 hadden Vlaamse landbouwers hun akkers verlaten en een Waalse hoeve gekocht of gepacht. Het versnipperde landbouwareaal in Vlaanderen en de grootte van de boerengezinnen versterkten die tendens na de oorlog.

Uiteindelijk maakten honderden landbouwers, vooral uit West- en Oost-Vlaanderen, de overstap. Een Waalse getuige liet daarover het volgende optekenen: "L'agriculture wallonne, on peut dire, a été flamandisée". Al dan niet bijgestaan door een zogenaamde 'placeur' vonden de Vlamingen vooral in Henegouwen over te nemen landbouwbedrijven. Op vele Waalse boerderijen waren er geen mannelijke opvolgers. Die kozen immers voor een (zekerder?) bestaan in de industrie. Een eigen verenigings-

Hoofding van De Vlaamsche Volksstem, het tijdschrift van het Werk der Vlamingen. [KADOC, KYC 604]

2 ^e JAARGANG. — N ^o 1.		ZATERDAG. 31 DECEMBER 1921.	
De Vlaamsche Volksstem ORGAAN VAN DEN BROEDERBOND DER VLAMINGEN IN HET WALENLAND PLOEGSTRAAT, 23, ANTWERPEN			
Abonnementprijs : Een jaar 7 fr. Losse nummers : — 15 centimen —	Alle briefwisseling en inschrijving te sturen naar een der volgende adressen : LUIK. — Rue Hors Château, 27. LUIK. — Rue de Hesbaye, 185. TAMINES. — Rue du Bois, 51. MONTIGNIES-SUR-SAMBRE. — Rue des Combes, 1. BERGEN. — Rue André Masquelier, 15. HOUDENG-GOEGNIES. — Chaussée, 4. MARCHIENNE. — Rue de la Providence, 10.		Weekblad, verschijnt elken Zaterdag. Aankondigingen volgens overeenkomst.

leven, met onder andere een Boerenjeugdbond en een Boerinnenbond, zag ook hier het licht, hoewel heel wat landbouwers zich aansloten bij een Waalse beroepsvereniging.

Foto genomen op de dag van de verhuis van de landbouwersfamilie Anthierens uit het West-Vlaamse Lo naar Huccorgne in 1945. [Privécollectie]

Boek en tentoonstellingen

In het voorjaar van 2011 richt KADOC verschillende initiatieven in over de Vlamingen die zich definitief in het zuiden van het land vestigden. In een rijk geïllustreerd boek worden uiteenlopende facetten van die migratiegeschiedenis belicht door Nederlands- en Franstalige auteurs. Journalistieke portretten van gemigreerde Vlamingen of hun nakomelingen maken de geschiedenis tastbaar.

Een cultuurhistorische tentoonstelling in het Gentse Caermersklooster belicht diezelfde geschiedenis aan de hand van onder meer foto's uit familiealbums en nieuw opgenomen getuigenissen. De fotografe Layla Aerts brengt, eveneens in het Caermersklooster, haar kijk op de Vlaamse inwijkelingen én op Wallonië in beeld. Een tentoonstelling in KADOC, het resultaat van een samenwerking met de fotografieopleiding van de Hogeschool Sint-Lukas Brussel, toont het verenigingsleven van migranten in Vlaanderen vandaag.

Oproep Migratie is zowel een verhaal van cijfers, push- en pullfactoren en omkadering, als van afscheid nemen, vervreemding, integratie en persoonlijke uitdagingen. Sommige aspecten vonden hun weg naar de archieven, andere zitten daarvoor te dicht op de huid. Vandaar deze oproep naar getuigenissen, foto's, affiches, objecten ... over en van Vlamingen die hun leven in Wallonië vormgaven. Indien u daarover beschikt, kunt u altijd contact opnemen (roeland.hermans@kadoc.kuleuven.be of 016 32 35 00).

De ideale man?

De verering en voorstelling van Sint-Jozef

Kaat Vanderjeugd

In 1881 werd het Genootschap van de Altijddurende Verering van Sint-Jozef in Leuven heringericht onder impuls van de paters van de Heilige Harten van Jezus en Maria, beter bekend als de picpussen. Dat was meer bepaald het werk van pater Maurits Raepsaet (1850-1905). Met de uitbouw van een netwerk van ijveraars en ijveraarsters en met verschillende propagandamiddelen wilde hij de verering van Sint-Jozef in België een grote stimulans geven. Twintig jaar later, in 1901, maakte het verslag van de jaarlijkse vergadering van ijveraars(ters) melding van 300.000 leden. De Belgische bevolking richtte zich blijkbaar massaal tot de heilige, die in 1879 als patroon van het land werd uitgeroepen. Met de Sint-Antoniuskapel als heiligdom van Sint-Jozef werd Leuven het centrum van zijn verering. Waarom was de heilige Jozef zo populair? Wat was er aantrekkelijk aan hem, of beter nog, hoe werd hij aantrekkelijk gemaakt?

Een van de belangrijkste propagandamiddelen van het Genootschap van Sint-Jozef was het maandblad *De Gedurige Eeredienst van den Heiligen Jozef*. De Leuvense paters van de Heilige Harten startten er in maart 1895 mee. Het voornaamste doel was de verspreiding van de Sint-Jozefsverering in België en zelfs over de grenzen heen. Vooral de manier waarop de heilige Jozef werd voorgesteld, was van belang voor zijn stijgende populariteit. In het kader van mijn meesterproef aan de K.U.Leuven analyseerde ik de verschillende afbeeldingen in het tijdschrift tot en met jaargang 1921 en onderzocht ik

DE GEDURIGE EEREDIENST VAN DEN H. JOZEF

EN HET
APOSTELWERK
VAN
PATER DAMIAAN

Geïllustreerd
Maandschrift

Klooster van de Paters der HH Harten (Picpus) 9 Sint Antoniusberg, **LEUVEN**

11de Jaar. - N° 1 - Maart 1912. — Abonnementsprijs: België, 2,50 fr.; buitenl., 3 fr. per jaar.

hun onderlinge samenhang. Welke percepties waren de belangrijkste en kunnen we daaruit afleiden voor wie de verering van Sint-Jozef vooral was bestemd?

Sint-Jozef als de ideale familie vader

De belangrijkste voorstelling van de heilige Jozef die in het tijdschrift aan bod kwam, bevond zich in de intieme sfeer van het huisgezin. Al in de eerste helft van de negentiende eeuw steeg de aandacht van de kerk voor de gezinssituatie en de opkomst van het liberalisme en het socialisme versterkte dat nog. Het gezin werd aangezien als de hoeksteen van de samenleving, waarbij de Heilige Familie als model voor de gelovigen werd aangereikt. Zowel het huwelijk van Jozef en Maria als hun ouderschap werd tot voorbeeld gesteld.

Bij beide aspecten werden in het tijdschrift richtlijnen aan de gelovigen gegeven. Het huwelijk van Maria en Jozef moest voor de katholieken tot navolging dienen, zowel wat de taken van beide echtgenoten als de gezagsverhouding tussen de partners betreft. “Als Echtgenoot van Maria is hij haar meester, haar hoofd; al de goederen van Maria behoren hem toe; hij heeft recht op hare liefde, haren eerbied, hare gehoorzaamheid”, zo klonk het in *De Gedurige Eeredienst* van januari 1907. De man was het hoofd van het gezin, zoals Jozef het hoofd van het huisgezin van Nazareth was. Daarbij werden ook de liefde tussen de echtgenoten en de vervulling van de christelijke plichten binnen het huwelijk beklemtoond.

Misschien nog belangrijker was het ouderschap. Met de toenemende aandacht voor het gezin en het kerkelijk huwelijk werden er verschillende genootschappen opgericht die oog hadden voor de christelijke opvoeding van de kinderen. Vooral vanaf 1900, met de klemtoon op de procreatie binnen het huwelijk (cf. de context van het antimalthusianisme), kwam die opvoedingsplicht uitdrukkelijker naar voren. De opvoeding van de kinderen werd voorgesteld als de taak van de beide ouders, maar in sommige gevallen werd er meer verwezen naar de vader of de moeder. De aandacht voor Monica, de moeder van Augustinus van Hippo, was veelbetekenend, omdat zij werd voorgesteld als belangrijker bij de opvoeding van de kinderen dan de man. Toch speelde ook de vader zijn rol, zoals het waken over de christelijke plichten en over het gedrag van zijn vrouw en kinderen. Een belangrijke taak van hem was het sturen van zijn kinderen naar katholieke scholen. Die aanmaning is te situeren in het verlengde van de eerste clerico-liberale schoolstrijd (1879-1884).

De genderanalyse van de dankbrieven voor verkregen gunsten van Sint-Jozef toont aan dat die vooral door vrouwen waren geschreven. In de brieven die betrekking hadden op het gezin, leek Sint-Jozef op te treden als de wonderdokter die de man tot zijn christelijke plichten moest brengen. Die getuigenissen spraken in sterke bewoordingen van bekeringen die door de tussenkomst van de heilige Jozef waren bewerkstelligd op vraag van de echtgenote of de kinderen. Typisch voor de tijdgeest werden daarbij voor de bekeerde mannen typeringen gebruikt als vrijmetselaar, socialist of liberaal als antitypen van de ideale katholieke man. Er was minder sprake van vrouwen die op het verkeerde pad waren geraakt, en als dat dan zo was, was de oorzaak te herleiden tot een ‘foute’ echtgenoot. Toch valt daar niet eenduidig uit af te leiden dat vrouwen deugdzamer zouden zijn. De brieven waren immers, vooral op aanraden van ijveraarsters, hoofdzakelijk door vrouwen geschreven.

Met het voorbeeld van Sint-Jozef als patroon van de huisvaders en de toenemende aandacht voor een grotere kroost kan men de vraag stellen of er wel voldoende overeenkomst te bespeuren viel tussen de Heilige Familie en het typische katholieke gezin. Het huisgezin van Nazareth kon in dat opzicht niet dienen als voorbeeld voor de katholieke gezinnen omdat het slechts één kind had. Toch werd die 'tekortkoming' als een detail behandeld. Het belangrijkste was de goede, religieuze opvoeding van de kinderen. Of die nu betrekking had op één of meer kinderen, de manier waarop bleef hetzelfde.

Voorstelling van de Heilige Familie in De gedurige eeredienst van den H. Jozef, 1911. [KADOC, KYB364]

De goede dood en Sint-Jozef Het einde van de negentiende eeuw was een keerpunt voor de opvattingen over de dood. Aan het begin van die eeuw werd de dood nog als iets positiefs voorgesteld en het idee van de verwelkoming in de hemel als een gebeurtenis waar de gelovige naar verlangde. Dichter bij 1900 vond de pessimistische visie over de dood steeds meer ingang. In de twintigste eeuw werd het levenseinde zelfs taboe.

In het tijdschrift van het Genootschap van Sint-Jozef bleef de dood als iets aangenaams voorgesteld, zoals in de negentiende eeuw het geval was. Jozef gold daarbij als voorbeeld, omdat hij in aanwezigheid van Jezus en Maria een rustige dood was gestorven. Volgens dat model zouden velen hem aanroepen om een rustige dood te bekomen. In de verschillende verhalen over de zalige dood die in het tijdschrift verschenen, was de toediening van de laatste sacramenten door een priester het belangrijkste aspect. Er werd daarbij verwezen naar de aanwezigheid van de familieleden, waardoor de titel van Sint-Jozef als patroon van de goede dood ook binnen de intieme sfeer van het huisgezin kan worden geplaatst. Verder werd de gelovigen voorgehouden niet bevreesd te zijn voor de dood. De dood was als het ware niet meer dan een overgangsmoment. Het leven was als een weg, waarbij de gelovige de juiste moest kiezen om zo de hemel te bereiken. De tocht die aangeduid werd als het leven, vond ook zijn steun en begeleiding in de figuur van Sint-Jozef.

Sint-Jozef en de arbeider Vandaag is Sint-Jozef hoofdzakelijk gekend als patroon van de arbeider met zijn feestdag op 1 mei. Vooral in de tweede helft van de negentiende eeuw schoof de kerk die positie meer en meer naar voren. Door de opkomst van het socialisme en de sociale kwestie had de katholieke kerk een grotere aandacht voor de arbeiders, die met de heilige Jozef hun eigen patroon hadden. Ondanks die stijgende belangstelling is de voorstelling van Sint-Jozef als arbeiderspatroon eerder ondervertegenwoordigd in *De Gedurige Eeredienst van den Heiligen Jozef*. De gelovigen werden vooral aangemaand zich tevreden te stellen met hun lot en in geval van moeilijkheden hun vertrouwen te stellen in de kerk. Jozef en ook Jezus waren het voorbeeld van gehoorzaamheid en nederigheid. Het tijdschrift vroeg dan ook aan zijn lezers om dat voorbeeld te volgen. Typerend daarvoor is dit citaat van mei 1896: “... wat u ook overkomen, denkt aan Jozef uwen H. Patroon der nederigen timmerman van Nazareth, die, ondanks de dagelijksche bekommernissen voor het tijdelijk bestaan, altijd onderdanig, altijd tevreden, altijd gelukkig was, omdat hij voor gezelschap, voor medewerker en trooster eenen God bezat, die ook de gezelschap, de medewerker en trooster is van elken braven werkman.” De arbeiders moesten zeker niet zomaar actie ondernemen op het publieke forum.

Conclusie De voorstellingen van Sint-Jozef als familievader waren in aantal het meest vertegenwoordigd in *De Gedurige Eeredienst*. Daaruit valt af te leiden dat de heilige vooral als een huiselijke of privéheilige werd aangeroepen. De gelovigen wendden zich vooral tot hem in geval van ziekte van familieleden of vrienden. Hij werd gezien als de beschermer van het huisgezin, die zieke gezinsleden kon genezen en daaropvolgend inkomensverlies kon vermijden. De familie was de behoeder van de rust en de orde in de samenleving. De voorstelling van Sint-Jozef als patroon van de arbeider stond, net als de christelijke arbeidersorganisaties, op het einde van de negentiende eeuw nog in de kinderschoenen. Familie, geloof en kerk vormden de oplossing van de sociale problemen.

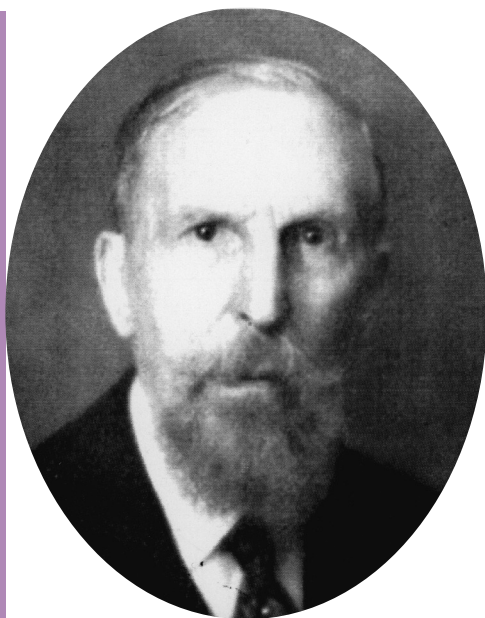
Religieonderzoek tijdens de modernis- tische crisis

Franz Cumont en religiewetenschap

Leo Kenis

Van 3 tot 5 juni 2010 had in Rome een colloquium plaats onder de titel “Science, religion et politique à l’époque de la crise moderniste”. Het was een initiatief van Danny Praet (UGent), Corinne Bonnet (Université Toulouse), Michel Dumoulin (UCL - BHIR-IHBR) en Vincent Viaene (Oxford University - KADOC-K.U.Leuven) en stond onder auspiciën van de Academia Belgica en het Belgisch Historisch Instituut te Rome - Institut Historique Belge de Rome. Centraal in het colloquium stond de figuur van Franz Cumont (1868-1947), wereldvermaard Belgisch religiehistoricus en professor aan de Rijksuniversiteit van Gent. Meer bepaald de zogenaamde ‘zaak-Cumont’, waarin Cumont in 1910 door de katholieke minister van Wetenschappen en Kunsten niet werd benoemd op de Gentse leerstoel Romeinse geschiedenis, vormde het uitgangspunt van dit colloquium. Daarin ging de aandacht naar de relaties tussen academisch religieonderzoek, kerkelijk beleid en politieke besluitvorming rond de wisseling van de negentiende en de twintigste eeuw, een periode waarin de katholieke wereld geteisterd werd door de zgn. modernistische crisis.

Het colloquium vond plaats in de Academia Belgica te Rome, waar de uitvoerige wetenschappelijke correspondentie van Franz Cumont wordt bewaard en onderzoek naar zijn persoon en werk wordt verricht. In dat kader wordt gewerkt aan de kritische heruitgave van Cumonts werken, de zgn. ‘Bibliotheca cumontiana’. Op het colloquium kwamen

in vijftien lezingen allerhande aspecten van de vermelde problematiek aan bod, samen te brengen in drie onderdelen: het incident over de niet-benoeming van Franz Cumont; de ontwikkeling van het wetenschappelijke religieonderzoek in de negentiende en twintigste eeuw; de positie van katholieke intellectuelen na de veroordeling van het modernisme.

Franz Cumont en Edouard Descamps, twee hoofdrolspelers in "de zaak-Cumont".

De zaak-Cumont Het incident rond de niet-benoeming van Franz Cumont voor het vak Romeinse geschiedenis aan de Gentse universiteit in 1910 werd in een drietal bijdragen op basis van soms nog onontgonnen archiefmateriaal gereconstrueerd en kritisch geanalyseerd. Het positieve advies van de faculteitsraad over de kandidatuur van Cumont werd door de katholieke minister van Wetenschappen en Kunsten Edouard Descamps (1847-1933) niet bevestigd, wat in de toenmalige politieke verhoudingen tot grote beroering leidde. Het verloop en de interne geschiedenis van het conflict werden door Danny Praet (UGent) uiteengezet. Corinne Bonnet (Université Toulouse) schetste de betekenis van het conflict, onder meer aan de hand van reacties van tijdgenoten. Vincent Viaene (Oxford University - KADOC-K.U.Leuven) onderzocht de positie van katholieke politici die in de zaak betrokken waren. Deze bijdragen voegden heel wat gegevens aan dit dossier toe. Tegelijk werd duidelijk dat de precieze inschatting van de zaak-Cumont nog verder onderzoek vergt, zeker wanneer men ze als model wil gebruiken ter illustratie van de wisselwerking tussen wetenschap, politiek en religie in deze periode. Daarbij kwam ook de persoonlijkheid van Cumont in de aandacht. Uit de lezing van Annelies Lannoy (UGent) bleek hoe terughoudend Cumont stond tegenover initiatieven als het 'Congrès d'Histoire du Christianisme', dat in 1927 werd georganiseerd ter ere van Alfred Loisy (1857-1940), de bekende Bijbelwetenschapper die twintig jaar voordien als de modernist bij uitstek door Rome was geëxcommuniceerd. Uit zijn correspondentie met zijn vriend Loisy blijkt hoezeer Cumont, als zuivere wetenschapper, bekommerd was om zich op geen enkele manier in de ideologische polarisatie te compromitteren en daarom weigerde aan het congres deel te nemen.

Sciences des religions

In verscheidene landen werd in de tweede helft van de negentiende eeuw een comparatief, historisch en kritisch onderzoek van de religies in universitaire context opgezet. Aanvankelijk werd de nieuwe benadering vaak 'godsdienstgeschiedenis' genoemd, omdat ze zich in de eerste plaats toespitste op de historische ontwikkeling van en onderlinge relaties tussen antieke godsdiensten. De discipline werd onder meer geïntroduceerd aan universiteiten in Duitsland, Groot-Brittannië, Scandinavië en Nederland, meestal aan protestantse theologische faculteiten. Op het colloquium werd het 'Zweeds model' voorgesteld door Christian Chanel (Lycée Saint-Etienne) in het relaas van de eerste poging om een congres van religiewetenschappen op te zetten in 1897. Daar was een centrale rol weggelegd voor Nathan Söderblom (1866-1931), de lutherse aartsbisschop van Uppsala en een van de pioniers van de oecumenische beweging. Nog andere, minder illustere promotoren van de religiewetenschap kwamen aan bod, zoals in Frankrijk Salomon Reinach (1858-1932) (Charles Talar, Houston) en, zelfs buiten de westerse wereld, de Japanse onderzoeker Anesaki Masaharu (1873-1949), die het comparatieve religieonderzoek introduceerde aan de universiteit van Tokio en in volle modernistische crisis Italië bezocht (Annibale Zambarbieri, Pavia). In België was Eugène Goblet d'Alviella (1845-1900), die sinds 1884 de leerstoel 'Histoire des religions' aan de Université libre de Bruxelles bezette, de grote promotor van de nieuwe religiewetenschap (Jean-Philippe Schreiber, ULB). De werken van die onderzoekers werden op verschillende manieren door katholieke wetenschappers gereciperd, vaak op een apologetische resp. polemische toon, zeker wanneer het christendom in het comparatieve onderzoek werd betrokken.

Reacties op *Pascendi* in de katholieke wereld

De katholieke confrontatie met de kritisch-comparatieve benadering van religie gebeurde in een periode waarin de katholieke intellectuele wereld een van de ernstigste conflicten in zijn geschiedenis meemaakte. Rond de eeuwwisseling barstte de zgn. modernistische crisis los, veroorzaakt door de reactie van de kerkelijke overheid tegen moderniseringstendensen die onder katholieke geleerden - historici, filosofen, theologen - maar ook in katholieke sociale bewegingen werden nagestreefd. Onder druk van een steeds agressievere integralistische fractie in de kerk vaardigde paus Pius X in 1907 de encycliek *Pascendi dominici gregis* uit, waarin het modernistische 'systeem' scherp werd veroordeeld. François Trémolières (Université de Paris Ouest Nanterre La Défense) toonde aan dat in de encycliek de kritiek was toegespitst op het ervaringsbegrip dat aan alle modernistische denkers werd toegeschreven. Zij reduceren religieuze kennis tot een vermogen dat voortkomt uit het menselijke subject, waardoor kennis van het bovennatuurlijke, gebaseerd op openbaring, onmogelijk wordt. De veroordeling van *Pascendi* ging gepaard met drastische maatregelen tegen van modernisme verdachte auteurs en had verlammende gevolgen voor de beoefening van vrij onderzoek in de kerk.

Het beste voorbeeld hoe religie, onderzoek en politiek in deze situatie met elkaar verward waren, werd gegeven door Giacomo Losito (Frankfurt am Main). Hij beschreef hoe Alfred Baudrillart (1859-1942), rector van het Institut catholique te Parijs, na *Pascendi* de vrijheid van zijn hoger kerkelijk onderwijs trachtte te vrijwaren door een soort 'anti-modernisme modéré' aan te hangen tegenover de tegenstrijdige directieven van de kerkelijke overheid en de Franse staat. In deze en in alle andere bijdragen werd duidelijk dat de katholieke intellectuele wereld niet als één monolithisch blok op de uitdaging van de nieuwe religiewetenschap reageerde, maar dat de simpele polarisering

tussen modernisten en antimodernisten evenmin de onderscheiden posities adequaat weergeeft. In het algemeen waren er talrijke opties in het brede gamma tussen antimodernisme en modernisme. Van bij de aanvang trachtte een aantal onderzoekers en intellectuelen een tussenweg tussen beide extremen te vinden, een 'derde weg', waardoor ze hun loyaliteit tegenover het kerkelijke gezag konden verzoenen met de eisen van wetenschappelijk onderzoek.

In een land als Nederland was de antimodernistische gezindheid onder de katholieken lange tijd zo dominant dat aan een intellectuele promotie, zeker van de clerus, weinig aandacht werd besteed (Jan Brabers, Radboud Universiteit Nijmegen). Pas na de Eerste Wereldoorlog ontstond het idee om in Nijmegen een katholieke universiteit op te richten, die er uiteindelijk in 1923 kwam. In België, en meer bepaald aan de Leuvense universiteit, was de situatie heel anders en waren vertegenwoordigers van de vermelde 'tiers parti', ook wel 'progressistes' genoemd, actief. Op het einde van de jaren 1880 nam de jonge Leuvense oudtestamenticus Albin Van Hoonacker (1857-1933) de pen op tegen de latere socialist Edmond Picard (1836-1924), die een antisemitische interpretatie van de Bijbelse geschiedenis had ontwikkeld (Karim Schelkens, K.U.Leuven). Van Hoonacker werd in de theologische faculteit te Leuven de promotor van een historisch-kritische benadering van de godsdiensten van het oude Oosten, inclusief de godsdienst van Israël. De historische studie van de wereldreligies was in Leuven sinds 1882 ontwikkeld in het oriëntalistische tijdschrift *Le Muséon*, opgericht door Charles de Harlez (1832-1899). Luc Courtois (UCL) liet zien hoe de confrontatie met de nieuwe historisch-comparatieve religiestudie in dat tijdschrift zeker in de modernistische crisis tot spanningen leidde, meer bepaald met figuren als de oriëntalist Philémon Colinet (1853-1917), die in Leuven een apologetische benadering van de religiegeschiedenis bleef verdedigen. In de jaren 1911-1912 leidde dat tot een conflict naar aanleiding van de organisatie van de eerste Leuvense 'Semaines d'ethnologie religieuse'. Colinet kwam in aanvaring met rector Paulin Ladeuze (1870-1940), die voordien, als professor aan de theologische faculteit, actief was als mederedacteur van *Le Muséon* en van modernistische opvattingen werd verdacht. In België werd in deze gespannen omstandigheden een belangrijke modererende rol gespeeld door aartsbisschop Désiré Mercier (1851-1926). Jan De Maeyer (KADOC-K.U.Leuven) besprak de poging van de kardinaal om in zijn kerkprovincie een katholieke intellectuele elite te vormen, die openheid voor de moderniteit en haar wetenschappelijke verworvenheden diende te verzoenen met trouw aan de kerk.

De optie voor de 'derde weg' in de modernistische crisis werd later door invloedrijke theologen en katholieke intellectuelen aangehouden. In de Franse theologie, die het meest onder de antimodernistische maatregelen had geleden, leidde die weg via auteurs als Ambroise Gardeil (1859-1931) en Léonce de Grandmaison (1868-1927) tot de doorbraak van de 'nouvelle théologie' in het midden van de twintigste eeuw (Jürgen Mettepenningen, K.U.Leuven). Deze weg was - breder gezien - karakteristiek voor de manier waarop katholieke intellectuelen een 'geïntegreerde moderniteit' trachtten te ontwikkelen. Claire Toupin-Guyot (Rennes) besprak ten slotte de manier waarop de katholieke intellectuelen in Frankrijk die interne hervorming hebben voortgezet door bruggen te slaan tussen de hedendaagse cultuur en de kerkelijke traditie. Deze poging tot 'integratie van de moderniteit' zorgde in de loop van de twintigste eeuw voor opmerkelijke vernieuwingen, maar bleef evenzeer bedreigd door chronisch oplopende conflicten tussen de kerkelijke autoriteit en theologen en andere katholieke wetenschappers.

Getuigen van een missie

Foto's uit Congo

Luc Vints

In het kader van de herdenking van 50 jaar onafhankelijkheid van Congo loopt op KADOC tot 22 januari 2011 de tentoonstelling “Getuigen van een missie”. Die toont foto's van missionarissen die België ruilden voor Congo om te getuigen van hun geloof. Ze zijn genomen uit de collecties van religieuze congregaties en instellingen en uit diverse persoonsarchieven die op KADOC worden bewaard.

We nemen de levensloop van ‘de’ missionaris als rode draad voor deze verkenning van de Belgische religieuze aanwezigheid in Congo. Samen met hem of haar nemen we de boot in Antwerpen, bouwen we een missiepost en ontdekken we de Congolese samenleving. We zien de missionaris lesgeven en zieken verzorgen en nemen verder een kijkje in de blanke leefwereld van het missiehuis. Jean-Michel Kibushi confronteert die oude ‘getuigen’ met actuele getuigenissen die hij in 2009-2010 dankzij een project van de Vlaamse overheid in Congo registreerde. In een epiloog komt Leo Bittremieux (1881-1946) aan bod. Deze scheutist en Mayombespecialist ligt aan de basis van de beeldencollectie die in M Leuven onder de titel “Mayombe. Meesters van de magie” wordt getoond (zie de ingesloten folder). Op de volgende bladzijde vindt u alvast een voorsmaakje van de tentoonstelling.

De tentoonstelling is gratis toegankelijk, elke werkdag van 9 tot 17 uur en op zaterdag van 9 tot 12.30 uur. Gesloten op 1-2, 11-13 november; 24 december - 2 januari.
Zie ook: <http://kadoc.kuleuven.be/getuigen>

CONGO EN RELIGIE

INTERNATIONAAL COLLOQUIUM

Op 8, 9 en 10 november organiseert KADOC het internationale colloquium "Religion, Colonisation and Decolonisation in Congo 1885-1960". Het is een van de vele initiatieven die het centrum neemt naar aanleiding van "Congo 2010", de dubbele verjaardag die Congo 'viert': 125 jaar geleden, in 1885, werd Congo Vrijstaat officieel erkend - de start van het koloniale 'avontuur' van België in Centraal-Afrika - en 50 jaar geleden werd Congo onafhankelijk. Uitgangspunt van het colloquium, geconcipeerd door Vincent Viaene (Oxford University - KADOC-K.U.Leuven), is de vaststelling dat religie in Congo altijd aanwezig is geweest en verschillende 'gezichten' toont en heeft getoond.

29 specialisten, veelal historici, zullen een brede waaier van het thema 'religie en kolonisatie' behandelen vanuit diverse invalshoeken. Ze zijn niet alleen verbonden aan Belgische universiteiten, maar komen ook uit Groot-Brittannië en de Verenigde Staten van Amerika en uiteraard ook uit Congo. De drie colloquiumdagen focussen telkens op één aspect: dag 1 gaat in op de koloniale en missionaire wereld, dag 2 bekijkt het thema vanuit Congolees perspectief en dag 3 sluit af met enkele lezingen over religie tijdens de periode rond de onafhankelijkheid en de dekolonisatie.

Alle info over het colloquium, het programma en de inschrijvingsmogelijkheden vindt u op onze website: <http://kadoc.kuleuven.be/congo2010/nl/col.php>

*Werkten mee aan dit nummer / Lieve Claes / Jan De Maeyer / Roeland Hermans / Leo Kenis / Kaat Vanderjeugd / Luc Vints / **Vormgeving** / Alexis Vermeylen / **Druk** / Peeters, Herent / **Verschiijnt tweemaandelijks** / wordt op aanvraag kosteloos toegezonden / **Kantoor van afgifte** / 3000 Leuven 1 / **Verantwoordelijke uitgever** / Emmanuel Gerard / Kortrijksestraat 351 / 3010 Leuven (Kessel-Lo)*

***KADOC** / Documentatie- en onderzoekscentrum voor religie, cultuur en samenleving / **Adres** / Vlamingenstraat 39 / B - 3000 Leuven / **Telefoon** / +32 (0) 16 32 35 00 / **Fax** / +32 (0) 16 32 35 01 / **E-mail** / postmaster@kadoc.kuleuven.be / **Internet** / <http://kadoc.kuleuven.be>*

***Giften voor KADOC** / kunnen worden overgemaakt op rekeningnummer 734-0194177-89 van de K.U.Leuven met vermelding '400/0000/53084 gift KADOC'. Vanaf 30 euro wordt een fiscaal attest bezorgd.*

Uw steun voor de realisatie van het nieuwe erfgoeddepot in Heverlee blijft ook erg welkom. Inlichtingen over de modaliteiten van het bouwfonds vindt u in een speciale brochure die u op eenvoudige aanvraag wordt toegezonden.

U kunt natuurlijk ook rechtstreeks het bouwfonds steunen via een overschrijving op rekeningnummer 734-0194177-89 van de K.U.Leuven met vermelding '400/0000/49448 gift KADOC'. Ook daarvoor wordt vanaf 30 euro een fiscaal attest bezorgd.